

Tilburg University

Publieke opinies over vakbonden: eigenbelang of toch ideologie?

Abts, K.; Witlox, F.; van Hootegem, A.; Meuleman, B.; Swyngedouw, M.

Published in:

De breuklijnen voorbij? Politieke, culturele en economische scheidslijnen in de publieke opinie

Publication date:

2023

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Abts, K., Witlox, F., van Hootegem, A., Meuleman, B., & Swyngedouw, M. (2023). Publieke opinies over vakbonden: eigenbelang of toch ideologie? In K. Abts, C. Meeusen, B. Meuleman, & M. Swyngedouw (Eds.), *De breuklijnen voorbij? Politieke, culturele en economische scheidslijnen in de publieke opinie* (pp. 195-214). Skribis.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Publieke opinies over vakbonden: eigenbelang of toch ideologie?

Koen Abts, Franca Witlox, Arno Van Hootegem,
Bart Meuleman & Marc Swyngedouw

Inleiding

Vakbonden spelen een cruciale rol als de collectieve stem van werknemers in onderhandelingen over inkomen, werk en arbeidsomstandigheden. Hun invloed reikt echter verder dan louter collectieve belangenvertegenwoordiger van werknemers. Vakbonden geven immers actief mee vorm aan sociaal beleid en pogen ook algemene waarden zoals solidariteit en sociale rechtvaardigheid te verdedigen en inhoud te geven. Ofschoon vakbonden heel wat leden hebben en sterk op het beleid wegen, wordt in het publieke debat hun rol en legitimiteit regelmatig in vraag gesteld. Dit is zeker het geval in tijden waarin arbeidsvormen (toenemende flexibiliteit) en arbeidsorganisatie (digitalisering en automatisering) wijzigen en toenemende individualisering ervoor zorgt dat mensen minder geneigd zijn om bij collectieve organisaties aan te sluiten. De vraag doemt dan ook op in welke mate vakbonden nog steeds als relevant beschouwd worden. Omdat in vele Europese landen vakbonden worden geconfronteerd met een dalend ledenaantal, wordt er wel eens gewag gemaakt van een 'crisis van het vakbondswerk' (Hyman, 2002). Vaak wordt hierbij aangenomen dat het afnemende vakbondslidmaatschap gepaard gaat met almaar negatievere beeldvorming over vakbonden in de publieke opinie, wat dan weer

hun legitimiteit zou aantasten. Internationaal onderzoek ondersteunt deze diagnose van een erosie van publieke steun echter niet. Eerder is er sprake van tegenstrijdige bevindingen. Sommige studies geven aan dat de publieke opinie minder positief zou zijn, terwijl anderen net aangeven dat de bevolking steeds meer het belang van de vakbonden onderstreept (Debono, 2019; Frangi et al., 2017; Turner & D'Art, 2012).

Het onderzoek naar de evolutie van vakbondslidmaatschap is erg uitgebreid, maar heel weinig studies gaan na hoe de bevolking denkt over het belang, de rol en de effectiviteit van vakbonden. Aangezien de legitimiteit van de vakbond – zeker in een veranderende economische, ideologische en maatschappelijke omgeving – in de politiek-ideologische strijd regelmatig ter discussie wordt gesteld, rijst de fundamentele vraag in welke mate vakbonden nog steun krijgen, en zo ja, bij welke groepen en om welke redenen. Dit hoofdstuk heeft als doel een antwoord te bieden op deze vraag. Enerzijds kijken we welke sociale klassen meer of minder positief staan tegenover vakbonden, anderzijds pogen we te achterhalen welke denkbeelden over werk, staat en markt een rol spelen om de houding tegenover vakbonden te verklaren. De aanname is dat steun voor vakbonden niet louter gestuurd wordt door eigenbelang of door ervaring met vakbondswerk, maar dat het tevens ideologisch ingebed en gerelateerd is aan algemene denkbeelden over staat, economie en werk. Om meer inzicht te krijgen in de Belgische publieke opinie over vakbonden, maken we gebruik van de gegevens van het Belgisch Nationaal Verkiezingsonderzoek 2014.

Mogelijke verklaringen van publieke steun voor vakbonden

Vakbondssteun als gevolg van eigenbelang en ervaringen met vakbondswerk

De meest gebruikelijke benadering stelt dat steun voor vakbonden gestuurd wordt door eigenbelang en instrumentele motieven. Individuen zouden een kosten-baten analyse maken wanneer ze vakbonden be-

oordelen, waarbij ze nagaan in welke mate vakbonden hun eigen belangen verdedigen en hen van dienst kunnen zijn. De eigenbelangtheorie stelt dan ook dat mensen vakbonden meer steunen naarmate deze hun persoonlijke belangen en hun arbeidsomstandigheden goed verdedigen. Vooral die groepen die te maken hebben met werkloosheid of baanonzekerheid, en diegenen die in sterkere mate afhankelijk zijn van collectieve onderhandelingen om hun arbeidsmarktpositie te versterken, zullen volgens deze redenering positiever staan tegenover vakbonden. Aan de ene kant valt te denken aan vrouwen en jongeren die oververtegenwoordigd zijn in tijdelijke of deeltijdse jobs, aan de andere kant aan werklozen die de vakbond als de behartiger van hun belangen zien. Meer algemeen wordt verwacht dat groepen die meer afhankelijk zijn van de verzorgingsstaat – lagere inkomens, kortopgeleiden en arbeiders – positiever zijn over de vakbond.

Een andere benadering stelt dat de houding tegenover vakbonden geworteld is in de ervaringen die mensen hebben met de activiteiten van vakbonden. De veronderstelling is dat attitudes gevormd worden door tal van directe en indirecte ervaringen met instellingen, omdat dit individuen de nodige kennis en ervaringen biedt om gegronde meningen en verwachtingen te vormen. Deze redenering suggereert dat contact met de vakbond en haar vertegenwoordigers op de werkplek de kans op positieve ervaringen vergroot. Op die manier doen werknemers meer kennis op over de feitelijke doelstellingen en realisaties van vakbondswerk. Ook ervaringen met het optreden en de acties van vakbonden kunnen de kans op waardering van en steun voor de vakbond doen toenemen. Ofschoon vakbondsleden ook hogere verwachtingen hebben over wat vakbonden dienen te doen en kunnen bereiken, lijken deze hoge verwachtingen toch niet te resulteren in meer negatieve houdingen (Debono, 2019). Zo zijn vakbondsleden net meer positief over vakbonden, omdat ze het gevoel hebben dat hun belangen erkend en verdedigd worden. Volgens deze contactlogica speelt de context van de werkplek een belangrijke rol voor het opdoen van ervaringen en het vormgeven van evaluatieve attitudes. Zo zouden werknemers in de publieke sector meer geneigd zijn om vakbonden te ondersteunen, aangezien daar het vakbondslidmaatschap doorgaans hoger ligt dan in de

private sector. Kortom, we verwachten dat vakbondsleden en diegenen die in de publieke sector werken, meer positief zijn over de vakbond omdat zij een grotere kans hebben om daadwerkelijk vertrouwd te raken met het vakbondswerk, waarbij bekend bemind is.

De ideologische wortels van vakbondssteun: visie op de rol van staat en markt

De reden dat mensen positiever zijn over vakbonden hoeft echter niet rechtstreeks verbonden te zijn met eigenbelang of vertrouwdheid met vakbondswerk. Het kan immers evengoed zijn dat mensen positiever zijn omdat ze een andere kijk hebben op arbeidsmarkt en samenleving, en ideologisch gezien meer heil verwachten van een ‘collectieve aanpak’ van maatschappelijke kwesties (i.c. de roep om georganiseerde werknemersvertegenwoordiging en sterke staatsinterventie) die meer de nadruk legt op de structurele oorzaken van sociale problemen eerder dan ze af te wentelen op het individu. De rol van vakbonden reikt immers verder dan louter optreden als collectieve stem van de meest kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt. Zo verdedigen vakbonden niet alleen de rechten van werknemers, maar streven ze tevens naar een sterke verzorgingsstaat die de levensstandaard en het welzijn van alle groepen in de samenleving poogt te stutten. Daarnaast ontwikkelen vakbonden een breed scala aan sociale en politieke activiteiten gericht op het bevorderen van solidariteit en democratische waarden in het algemeen. Om die reden is het niet noodzakelijk eigenbelang dat mensen kan aanzetten om vakbonden te steunen, maar kan deze steun evengoed gedreven worden door instemming met de waarden en ideologische standpunten die vakbonden verdedigen. Deze redenering veronderstelt dat publieke opinies een normatieve basis hebben, waarbij attitudes ingebed zijn in meer algemene morele overtuigingen en ideologische opvattingen over mens en maatschappij evenals de (gewenste) inrichting van de samenleving.

De ideologische code die de West-Europese politiek structureert is de links-rechts positionering. Historisch gezien is er een sterke lotsverbinding tussen sociaaldemocratische partijen en vakbonden – ofschoon

ook de sociaalgezinde Christendemocratie een sterke werknemerspoot had – die gebaseerd is op een gedeeld waardensysteem dat solidariteit, arbeidersrechten en emancipatie benadrukt. Een gemeenschappelijk ideologisch waardenkader zou de steun voor vakbonden kunnen verklaren. Uit onderzoek blijkt alvast dat mensen die zichzelf als links zien, meer geneigd zijn om zich aan te sluiten bij vakbonden en er meer positief tegenover staan (Turner & D’Art, 2012). Aangezien een linkse oriëntatie vaak een voorkeur voor gelijkheid en een denken in termen van strijd tussen arbeid en kapitaal weerspiegelt, herkennen ‘linkse burgers’ zich wellicht meer in de finaliteit van het vakbondswerk.

Naast links-rechts positionering kan ook iemands visie op de verhouding tussen individu en samenleving een rol spelen bij het verklaren van attitudes ten opzichte van vakbonden. Zo kan utilitair individualisme een rol spelen in het verklaren van attitudes tegenover vakbonden, aangezien individualisten een sterke nadruk leggen op de ontwikkeling van het eigen zelf en individuele verantwoordelijkheid, alsook het nastreven van een hogere sociale positie door inzet en hard werken. Deze nadruk op eigen verantwoordelijkheid en eigen kunnen leidt vaak tot een uitgesproken geloof in individuele onderhandeling als beste maximalisatiestrategie en argwaan – zelfs minachting – ten aanzien van de collectieve onderhandelingsstrategieën van vakbonden op het vlak van lonen en arbeidsvoorwaarden (Mascini et al., 2013). In deze context wordt de opkomst van het utilitair individualisme in de hedendaagse samenleving soms gezien als een bedreiging voor traditionele vormen van solidariteit en als ondermijning van collectieve actie die middenveldorganisaties – waaronder vakbonden – traditioneel belichaamden. Over het algemeen vormt het proces van individualisering als dusdanig, maar zeker de verschuiving naar utilitair individualisme, een serieuze uitdaging voor vakbonden als behartiger van collectieve belangen. Vakbonden worden namelijk geconfronteerd met een verzwakt gevoel van solidariteit – dan wel besef van de zinvolheid ervan – alsook met een verminderde vraag naar collectieve actie onder individuen die persoonlijke belangen, ambitie en autonomie vooropstellen. Om die reden verwachten we dat utilitair individualisme een negatief effect heeft op steun voor vakbonden.

Voorts verwachten we tevens dat iemands visie op de relatie tussen staat en markt een rol speelt. Zo pleiten vakbonden voor een sterke staat en sterke regulering van de markt, terwijl de neoliberale ideologie net zeer sterk de nadruk legt op marktderegulering, lage sociale uitgaven en een afgeslankte staat aangezien deze de werking van de vrije markt zou belemmeren. Dit blijkt ook uit het maatschappelijke debat, waarbij de kritische houding ten aanzien van vakbonden vaak ingebed is in een liberaal vertoog (Zienkowski & De Cleen, 2021). Volgens de neoliberale kritiek belemmeren vakbonden economische groei door hun starre positionering in de sociale onderhandelingen en door hun acties zoals stakingen. Deze kritiek schildert hen af als gedateerde organisaties die niet de belangen van de werknemers, maar hun eigen belangen verdedigen met louter negatieve gevolgen voor de economie. In de lijn van deze argumentatie verwachten we dat iemands opvatting over de vrije markteconomie invloed heeft op het al dan niet steunen van vakbonden.

***De ideologische wortels van vakbondssteun:
visie op sociale rechtvaardigheid en werk***

Naast algemene links-rechts ideologische overtuigingen blijft de vraag in welke mate iemands opvattingen over werk en sociale rechtvaardigheid de steun voor vakbonden verklaren. Aangezien vakbonden zich in de strijd tussen arbeid en kapitaal als *'swords of justice'* (Johnston et al., 2012) richten op de bescherming van (kwetsbare) werknemers en sociale rechtvaardigheid nastreven, rijst de vraag in welke mate vakbonden een appél doen aan deze werk-gerelateerde kernwaarden en principes van sociale rechtvaardigheid. Zo verwachten we dat steun voor vakbonden beïnvloed wordt door hoe individuen de rechtmatigheid van werkloosheidsuitkeringen beoordelen en hoe zij naar de oorzaken van werkloosheid kijken. Ten eerste verwijst de kwestie van herverdelende rechtvaardigheid naar de vraag hoe sociale rechten (i.c. het krijgen van een werkloosheidsuitkering) en verplichtingen (i.c. aan de zijde van de werkloze) in evenwicht gebracht kunnen worden. In de literatuur worden drie basisprincipes van sociale rechtvaardigheid aangehaald die ingezet kunnen worden om uitkeringen toe te wijzen: ge-

lijkheid, wederkerigheid en behoefte. In geval van gelijkheid heeft iedereen recht op een werkloosheidsuitkering zonder onderscheid en zonder specifieke eisen. Wanneer rechtvaardigheid gebaseerd is op wederkerigheid dan is het recht op een uitkering voorwaardelijk en afhankelijk van eerdere bijdragen – bijvoorbeeld iemands gewerkte jaren. Ten slotte gaat het principe van behoefte ervan uit dat een rechtvaardige (her)verdeling zich louter moet richten op diegenen die echt in nood zijn – bijvoorbeeld een uitkering louter toekennen aan diegenen die geen ander opvangnet of geen eigen vermogen of huis hebben.

Zowel het principe van wederkerigheid en behoefte gaan ervan uit dat individuen (in zekere mate) zelfredzaam moeten zijn en een eigen verantwoordelijkheid hebben in het voorzien van hun levensonderhoud, zelfs in tijden van verlies van werk. Vakbonden laten hun visie op werkloosheid sterk leiden door het rechtvaardigheidsprincipe van gelijkheid – ze streven in principe een egalitaire samenleving na en verdedigen de rechten van alle werknemers. Op z'n minst weerspiegelen hun waarden een streven naar een verzorgingsstaat die inclusief en herverdelend is, en die gelijke toegang biedt tot fundamentele sociale hulpbronnen (Bernaciak et al., 2014, p. 80). Wel is het zo dat de werkloosheidsuitkeringen in België, waarvan de uitbetaling mede beheerd wordt door vakbonden, gestoeld zijn op een logica van wederkerigheid, omdat ze afhankelijk zijn van eerder verworven lonen, duur tewerkstelling en de werkloosheidsduur. Om die reden verwachten we dat mensen die sociale herverdeling op basis van gelijkheid voorstaan wellicht het meest positief zullen staan ten aanzien van vakbonden, gevolgd door diegenen die meer in de richting van reciprociteit denken. Aangezien het principe van behoefte in schril contrast staat tot de visie van universele solidariteit van vakbonden, gaan we ervan uit dat diegenen die werkloosheidsuitkeringen louter willen beperken tot de behoeftigen in onze samenleving het minst gunstig over vakbonden zullen denken.

In België zijn vakbonden sterk betrokken bij het beheer van de werkloosheidsuitkeringen, net zoals ze soms worden voorgesteld als primaire belangenbehartigers van de werklozen. Om die reden gaan we

ervan uit dat mensen hun overtuigingen over de onderliggende oorzaken van werkloosheid mogelijk een invloed op de steun voor of afkeer van vakbonden kunnen hebben. Zo kunnen mensen de oorzaak van werkloosheid enerzijds toewijzen aan het individu dan wel aan de samenleving, en kan het anderzijds worden gezien als iets waarover men controle heeft dan wel dat het iets onvermijdelijks is. Op basis van deze twee dimensies – i.c. individu versus samenleving, en schuld versus noodlot – zijn er vier types van werkloosheidtoewijzing te onderscheiden (Van Oorschot & Halman, 2000). Aan de ene kant ziet de ‘individuele schuld’ toewijzing werkloosheid als een gevolg van persoonlijke tekortkomingen bij de werkloze, die wordt gezien als lui en onwillig om werk te zoeken. Omgekeerd verwijst de attributie van ‘individueel noodlot’ de werkloosheid toe aan externe factoren verbonden aan het individu, zoals pech of persoonlijk ongeluk. Aan de andere kant wijst de attributie van ‘sociale schuld’ externe sociale factoren zoals het gebrek aan beschikbare banen en structurele sociale uitsluiting aan als de dieperliggende oorzaken van werkloosheid. Ten slotte suggereren attributies van ‘sociaal noodlot’ dat werkloosheid voortkomt uit onvermijdelijke en oncontroleerbare maatschappelijke processen, zoals wereldwijde recessie (cfr. Lepianka et al., 2009; Van Oorschot & Halman, 2000). Een studie van Checchi et al. (2010) heeft aangetoond dat diegenen die nadruk leggen op sociale oorzaken van werkloosheid een grotere kans hebben om lid te worden van een vakbond. In het verlengde verwachten we dat diegenen die werkloosheid toewijzen op basis van ‘sociale schuld’ en ‘sociaal noodlot’ meer waarschijnlijk positief staan tegenover vakbonden. Te meer dat beide individuele attributies die de werkloze zelf verantwoordelijk stellen in schril contrast staan met de collectieve rechtvaardiging achter het vakbondsactivisme dat de maatschappelijke structuren en scheeftrekkingen tussen arbeid en kapitaal verantwoordelijk stelt voor de tekorten op de arbeidsmarkt (Touraine et al., 1987).

In het verlengde hiervan peilen we ook in welke mate het geloof in een traditionele arbeidsethiek een ideologische voorspeller van vakbondssteun is. Niettegenstaande de nadruk op werkbaar werk, wordt er in de hedendaagse samenleving grote waarde gehecht aan werk als morele

plicht en verplichting. Een protestantse arbeidsethiek gekenmerkt door volledige toewijding aan het werk wordt vaak beschouwd als belangrijke determinant voor economisch succes, maar zou ook vaak gepaard gaan met een afnemende sociale solidariteit omdat het snel neigt naar een individualisering van sociaaleconomische problemen, wat gepaard kan gaan met een minder gunstige houding ten opzichte van vakbonden (Hasenfeld & Rafferty, 1989).

Data en methoden

Voor deze studie gebruiken we gegevens van het Belgisch Nationaal Verkiezingsonderzoek (BNES) van 2014. We maken gebruik van de drop-off bevraging. De steekproef omvat 1520 respondenten. De gegevens zijn gewogen naar leeftijd, geslacht en opleidingsniveau.

Afhankelijke variabele – De *houding tegenover vakbonden* wordt gemeten op basis van acht items (1 – helemaal oneens tot 5 – helemaal eens). Aan de hand van deze items geven respondenten aan in welke mate ze vinden dat vakbonden de belangen van werklozen goed verdedigen, de sociale rechten beschermen, te veel macht hebben, fundamentele economische hervormingen in de weg staan en relevant zijn in de hedendaagse samenleving. De schaal is zodanig gecodeerd dat een hoge score een positieve houding tegenover de vakbond weerspiegelt. Factoranalyse geeft aan dat de acht items een betrouwbare schaal vormen (Cronbach's $\alpha = .85$), waarbij de factorladingen variëren tussen 0,62 en 0,80. De vraagverwoording van de gebruikte items wordt in Figuur 1 weergegeven.

Onafhankelijke variabelen – Opleidingsniveau, beroepsklasse, huishoudinkomen, ervaring met werkloosheid, vakbondslidmaatschap en tewerkstellingssector worden als sociaal-structurele kenmerken opgenomen. *Opleidingsniveau* is opgedeeld in vier groepen: 'geen en lager onderwijs' (referentie), 'lager secundair onderwijs', 'hoger secundair onderwijs' en 'tertiair onderwijs'. *Beroepsklasse* bestaat uit vijf klassen op basis van de EGP-classificatie: 'hoger kader en professionals'; 'be-

dienden en ambtenaren'; 'arbeiders' (referentie); 'zelfstandigen'; en 'economisch inactieven (inclusief studenten)'. Het gestandaardiseerd *netto-huishoudinkomen* wordt gemeten aan de hand van een open vraag over netto-inkomen van het gehele huishouden, verdeeld in vier kwartielen. Om de *ervaring met werkloosheid* te meten, wordt aan de respondenten gevraagd of ze de afgelopen vijf jaar werkloos zijn geweest. Daarnaast wordt tevens gepeild of de respondent momenteel lid is van een *vakbond*: 44% geeft aan lid te zijn. Voorts wordt ook gevraagd naar het type *sector* waarin iemand tewerkgesteld is: private sector, dan wel publieke sector (referentie). Als controle variabelen nemen we ook leeftijd, geslacht en regio (Nederlandstalig versus Franstalig) op.

Om naar de rol van ideologie bij de verklaring van houding tegenover vakbonden te peilen, bestuderen we de impact van links-rechts positie, utilitair individualisme, economisch liberalisme, visie op sociale rechtvaardigheid, werkloosheidsattributie en arbeidsethos. *Links-rechts positie* wordt gemeten door één enkel item dat respondenten vraagt zich te plaatsen op een schaal van 0 ('links') tot 10 ('rechts'). *Utilitair individualisme* wordt geoperationaliseerd door drie items die vragen of respondenten vinden dat het nastreven van persoonlijk succes belangrijker is dan solidariteit of het onderhouden van goede relaties. Om *economisch liberalisme* te meten, wordt de gemiddelde score van twee items genomen. Deze items gaan na in welke mate respondenten vinden dat overheid zich minder moet moeien met de economie en dat de regelgeving voor bedrijven dient te verminderen. *Verdelende rechtvaardigheid* op het vlak werkloosheidsuitkeringen wordt geoperationaliseerd aan de hand van één enkele vraag die peilt hoe de overheid de toewijzing van werkloosheidsuitkeringen zou moeten organiseren: 'alleen voor diegenen die het echt nodig hebben' (behoefte); 'op basis van geleverde bijdrage' (wederkerigheid); of 'voor iedereen gelijk' (gelijkheid; referentie). *Werkloosheidsattributie* wordt gemeten door respondenten te vragen wat zij als voornaamste reden zien dat mensen in onze samenleving werkloos zijn: pech (individueel noodlot), gebrek aan inspanningen om werk te vinden (individuele schuld), gebrek aan beschikbare jobs (sociale schuld), of onvermijdelijke maatschappelijke omstandigheden (sociaal noodlot; referentie). Om *arbeidsethiek* te me-

ten, wordt een schaal van vier items gebruikt, waarbij respondenten aangeven in welke mate ze het (on)eens zijn dat een job noodzakelijk is voor het persoonlijke welzijn, dat het een vernedering is om geld te ontvangen zonder te werken, dat werken een plicht is naar de samenleving toe, en dat werk op de eerste plaats moet komen.

Hoe evalueren Belgen de vakbonden?

De algemene houding tegenover vakbonden is in België matig positief, wat blijkt uit de gemiddelde score van 3,1 (op een schaal van 1 tot 5). Toch blijkt de evaluatie sterk te variëren naargelang welk aspect van de vakbond bevestigd wordt. Figuur 1 toont de frequentieverdeling van de antwoorden op elk van de acht items. Een overgrote meerderheid, meer dan driekwart van de Belgen, affirmeert dat de vakbonden ook vandaag nodig zijn om sociale rechten te beschermen (item 5). Ook vindt vier op tien respondenten dat de vakbonden de belangen van de werknemers goed verdedigen, terwijl iets meer dan een kwart dit net niet vindt (item 2). Wat betreft het lot van de werklozen, is ongeveer 45% van de respondenten het erover eens dat zonder vakbonden de werklozen wellicht aan hun lot worden overgelaten (item 7). Ongeveer drie op tien is het hier niet mee eens. Hieruit blijkt dat ongeveer een kwart van de Belgen kanttekeningen plaatst bij de vakbonden als legitieme behartiger van werknemersrechten als dusdanig.

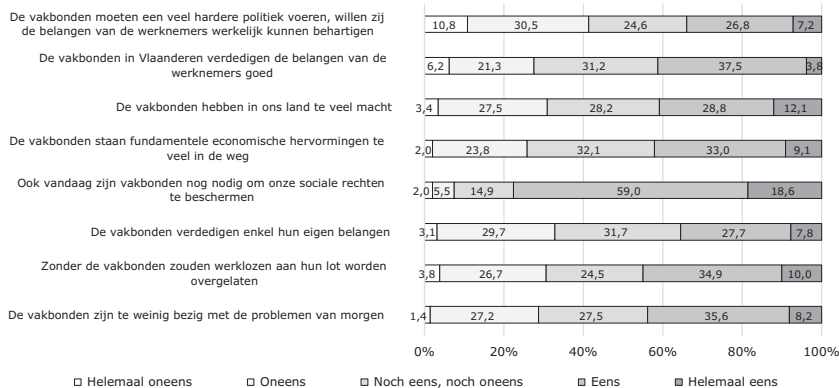
Ondanks de grote instemming dat vakbonden belangrijk zijn als de principiële beschermers van de sociale rechten, werknemers en werklozen, ondersteunt toch minder dan 35% van de Belgen het idee dat vakbonden een agressievere aanpak moeten hanteren om de belangen van werknemers te bevorderen (item 1). Tegelijkertijd is er wel wat scepticisme over de feitelijke werking van de vakbonden. Zo gaat ongeveer vier op tien Belgen akkoord met de stellingen dat de vakbonden in ons land te veel macht hebben (item 3) en dat ze fundamentele economische hervormingen te veel in de weg staan (item 4). Iets meer dan een kwart gaat net niet akkoord met deze stellingen en eenzelfde aandeel heeft geen uitgesproken mening in de ene of andere richting. Ge-

lijkaardige resultaten krijgen we wanneer we kijken naar de toekomstbestendigheid van de vakbond. Vier op tien Belgen zijn bezorgd dat de vakbonden te weinig bezig zijn met de problemen van morgen (item 8). De vraag of vakbonden enkel hun eigen belangen verdedigen (item 6) roept heel gemengde reacties op: één op drie gaat akkoord met deze stelling, één op drie verwerpt ze, terwijl een even grote groep een neutrale positie inneemt.

Deze bevindingen geven aan dat de meerderheid van burgers de vakbond in principe essentieel vindt in de collectieve belangenstrijd, maar dat er wel heel wat vraagtekens worden geplaatst bij de feitelijke werking ervan, alsook de relevantie van de vakbond in tijden van ingrijpende veranderingen. De bevolking overtuigen dat de vakbond performant is om de uitdagingen van de toekomst effectief en overtuigend aan te pakken, lijkt één van de cruciale uitdagingen van de vakbonden te zijn. Uit vroegere analyse (Swyngedouw et al., 2016) op dezelfde data, bleek immers al dat de groep die onvoorwaardelijk pro-vakbond is (21%) en de groep die onvoorwaardelijk contra-vakbond is (28%) relatief klein zijn, maar dat de meerderheid van de Belgen (51%) behoort tot de sceptische pro-vakbond klasse. Deze laatste groep staat zeer positief tegenover het stakingsrecht en zien vakbonden als dusdanig als dé legitieme verdedigers van werknemers en werklozen, maar tezelfdertijd bekijken ze de huidige werking van de vakbond met een zeker scepticisme en zetten ze vraagtekens bij de adequaatheid van het huidige handelingsrepertoire van de vakbonden om de problemen van vandaag en morgen doeltreffend aan te pakken.

Wat verklaart de houding tegenover vakbonden?

Om te achterhalen in welke mate eigenbelang, ervaring met vakbond, links-rechts ideologie en houdingen ten aanzien van werk en werkloosheid verbonden zijn met de houding tegenover de vakbonden, wordt een stapsgewijze regressieanalyse uitgevoerd. Tabel 1 omvat de resultaten van deze analyses. In model 1 worden, naast de controlevariabelen, louter de sociaal-structurele variabelen opgenomen (eigenbelangmodel).

Figuur 1. Antwoordverdeling van de items die houdingen t.a.v. vakbonden meten
 Noot: Percentages, gewogen naar leeftijd, geslacht en opleidingsniveau; n = 1520

In het tweede model worden variabelen die peilen naar ervaring met de vakbond toegevoegd (ervaringsmodel), terwijl in model 3 algemene ideologische links-rechts opvattingen omtrent staat versus markt toegevoegd worden. Tot slot worden in model 4 daarbovenop ook nog eens ideologische disposities tegenover rechtvaardigheid, werkloosheid en werk opgenomen. Deze aanpak laat toe om de (toegevoegde) verklarende kracht van elke theoretische insteek te achterhalen.

Eigenbelang – Model 1 dat de sociaal-structurele kenmerken omvat, heeft een $R^2 = 0,13$, wat betekent dat 13% van de variantie van de houding tegenover vakbonden kan verklaard worden op basis van eigenbelang kenmerken. Hoe ouder, hoe negatiever men staat tegenover vakbonden. Ook zijn mannen minder positief over vakbonden dan vrouwen. In lijn met onze verwachtingen zijn kortgeschoolden positiever over vakbonden in vergelijking met langgeschoolden. Ook respondenten van het hoogste inkomenskwartiel zijn negatiever ingesteld dan diegenen van het laagste kwartiel. Voorts hebben arbeiders een meer positieve attitude tegenover vakbonden in vergelijking met de zelfstandigen en diegenen die behoren tot het hoger kader of professionals, maar wijkt hun positie niet af van de bedienden en ambtenaren. Wat opvalt is dat de effecten van deze variabelen significant blijven in de navolgende modellen

(waar bijkomende onafhankelijke variabelen worden opgenomen), wat impliceert dat er van geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, inkomen en sociale klasse een rechtstreeks effect uitgaat. Aangezien deze effecten niet via ervaring of ideologische disposities lopen, blijkt er dus wel empirisch bewijs te zijn voor de eigenbelang these. Onafhankelijk van hun ideologische positie staan jongeren, kortgeschoolden en arbeiders inderdaad het meest positief tegenover de vakbonden.

Op basis van deze resultaten blijkt dat mensen met de meest kwetsbare arbeidsmarktpositie over het algemeen positiever tegenover vakbonden staan. Toch zijn er nog twee opvallende vaststellingen. Ervaring met werkloosheid blijkt een positief effect te hebben op vakbondsattitude, maar dit effect is niet langer significant wanneer ideologische kenmerken aan het model worden toegevoegd. Een gelijkaardig patroon zien we in geval van regio (Vlaanderen en Franstalig België). Zo zijn Vlamingen over het algemeen minder positief ten aanzien van vakbonden dan Franstalige Belgen. Dit effect verdwijnt echter wanneer ideologische kenmerken in de analyse opgenomen worden, wat aangeeft dat Franstaligen meer waarschijnlijk positiever staan tegenover vakbonden omdat hun ideologische standpunten linkser zijn en ze een meer structurele analyse maken van de oorzaken van werkloosheid.

Ervaring met vakbondswerk – Vakbondslidmaatschap heeft een sterk positief effect. Mensen die lid zijn van een vakbond zijn, weinig verrassend, heel wat positiever over de vakbond dan diegenen die geen lid zijn. Ook werknemers die in de private sector werken, hebben een minder positieve houding ten opzichte van vakbonden dan degenen die in de publieke sector werken. Dit effect is echter vrij zwak en is zelfs niet langer significant in model 4. Dat ervaring met vakbondswerk niet onbelangrijk is, blijkt ook uit de verklaarde variantie ($R^2 = 21,2\%$) van de attitude tegenover vakbonden, wat een toename is van ongeveer 8 procentpunten in vergelijking met het model met louter sociaal-structurele kenmerken.

Ideologie – Van links georiënteerde burgers wordt verwacht dat ze een positievere houding hebben tegenover collectieve belangenbehartiging van werknemers. Dit wordt bevestigd door een sterk effect. Utili-

tair individualisme heeft op zijn beurt geen significante invloed. Wel staan de aanhangers van een neoliberale visie op de relatie tussen staat en markt uitgesproken negatiever tegenover de vakbonden. Dit geeft aan dat de evaluatie van de relevantie en zin van het vakbondswerk een ideologische links-rechts gradiënt kent. Dat de toevoeging van links-rechts positie zorgt voor een stijging van de R^2 tot 29,2% (dus nogmaals een toename van 8 procentpunten in vergelijking met voorgaand model) geeft aan dat iemands visie op herverdelingspolitiek en de rol die de overheid daarin dient te spelen, een relevante factor is om de houding ten aanzien van vakbonden te verklaren.

Visie op sociale rechtvaardigheid en werkloosheid – Mensen die vinden dat werkloosheidsuitkeringen louter voorbehouden moeten worden aan diegenen die echt in nood zijn, hebben een minder positieve houding ten aanzien van vakbonden dan respondenten die eerder pleiten voor een gelijke werkloosheidsuitkering voor iedereen. Diegenen die een voorkeur hebben voor een verdelende rechtvaardigheid op basis van wederkerigheid verschillen in hun houding tegenover de vakbonden echter niet van diegenen die gelijkheid als geprefereerd rechtvaardigheids criterium van (her)verdeling zien. Gegeven dat de werkloosheidsverzekering in België sterk op basis van bijdrage – dus wederkerigheid – gebaseerd is, is deze bevinding niet zo verwonderlijk. Welke verklaring iemand geeft voor de werkloosheid in de huidige samenleving, blijkt tevens een rol te spelen in de vorming van de houding over vakbonden. Diegenen die externe sociale factoren, zoals het gebrek aan beschikbare banen of structurele uitsluiting, zien als voornaamste oorzaak dat iemand in de werkloosheid kan belanden (i.c. ‘sociale schuld’), zijn positiever over de vakbonden dan alle andere groepen. Diegenen die werkloosheid als iets onvermijdelijks zien, of die werkloosheid toewijzen aan werkonwilligheid of aan pech, zijn negatiever over de vakbonden, maar verschillen onderling niet significant van elkaar wat betreft hun evaluatie van het belang en de rol van vakbonden. Tenslotte gaat een sterke arbeidsethiek gepaard met een minder positieve houding ten aanzien van vakbonden. Deze resultaten ondersteunen dat naast een algemene links-rechts ideologische positionering ook de visie op (her)verdelende rechtvaardigheid, op de

genese van werkloosheid, en op het belang van werk een kleine, maar weliswaar betekenisvolle rol spelen in de verklaring van de houding ten aanzien van vakbonden. Dit blijkt uit de verklaarde variantie van het eindmodel ($R^2 = 32,4\%$), wat een toename van 3 procentpunten in vergelijking met het vorige model is.

Tabel 1. Stapsgewijze regressieanalyse van steun voor vakbonden

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	B	Sign	B	Sign	B	Sign	B	Sign
Leeftijd	-0,13	***	-0,07	**	-0,08	**	-0,09	***
Gender								
Man	-0,07	**	-0,06	*	-0,07	**	-0,07	**
Onderwijs								
Geen en lager (ref.)								
Lager secundair	0,04		0,02		0,02		0,02	
Hoger secundair	-0,06		-0,09	*	-0,09	*	-0,09	*
Tertiair	-0,10	*	-0,11	*	-0,13	**	-0,15	**
Inkomen								
1ste kwartiel (ref.)								
2 ^e kwartiel	-0,05		-0,05		-0,04		-0,03	
3 ^e kwartiel	-0,04		-0,04		-0,04		-0,03	
4 ^e kwartiel	-0,09	**	-0,09	**	-0,08	**	-0,06	*
Inkomen onbekend	-0,08	**	-0,04		-0,04		-0,03	
Beroepsklasse								
Arbeiders (ref.)								
Hoger kader, professionals	-0,15	***	-0,08	*	-0,07	*	-0,07	*
Bedienden, ambtenaren	-0,04		-0,01		-0,01		-0,02	
Zelfstandigen	-0,21	***	-0,11	***	-0,08	**	-0,07	**
Niet beroepsactief	-0,05		-0,09		-0,06		-0,05	
Werkloosheidservaring								
Geen (ref.)								
Wel	0,08	**	0,05	*	0,04		0,03	

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	B	Sign	B	Sign	B	Sign	B	Sign
Regio								
Vlaanderen	-0,08	**	-0,06	*	-0,01		0,00	
Franstalig België (ref.)								
Vakbondslidmaatschap								
Geen lid (ref.)								
Wel lid			0,31	***	0,28	***	0,27	***
Sector								
Publieke sector (ref.)								
Private sector			-0,07	*	-0,06	*	-0,05	
Sector ontbreekt			0,12		0,10		0,09	
Links- rechtsideologie					-0,24	***	-0,21	***
Utilitair individualisme					0,01		0,03	
Economisch liberalisme					-0,14	***	-0,13	***
Herverdelende rechtvaardigheid								
Gelijkheid (ref.)								
Behoeftte							-0,05	*
Rechtvaardigheid							-0,01	
Werkloosheidsattributie								
Sociaal noodlot (ref.)								
Individueel noodlot							0,04	
Individuele schuld							-0,04	
Sociale schuld							0,12	***
Werkethiek							-0,08	***
Verklaarde variantie (R ²)	13,3%		21,2%		29,4%		32,4%	

Noot. Gestandaardiseerde regressieparameters; n = 1520

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05

Conclusie

Dit onderzoek geeft aan dat de maatschappelijke functie die vakbonden vervullen door de publieke opinie nog steeds legitiem wordt bevonden, maar dat er wel kritiek is op de feitelijke werking van vakbonden. Wat betreft de grondslag van houdingen tegenover vakbonden blijken instrumentele motieven deels een rol te spelen, maar zijn ook algemene waarden en ideologische opvattingen van cruciaal belang. Ten eerste hebben kwetsbare sociale groepen inderdaad in het algemeen een positievere attitude tegenover vakbonden. Dit kan wellicht deels verklaard worden doordat diegenen met precare posities op de arbeidsmarkt meer voordelen kunnen verwachten van de activiteiten van vakbonden. De zogenaamde ‘winnaars van globalisering’ blijken doorgaans negatiever – vaak wellicht omdat ze minder afhankelijk zijn van sterke collectieve arbeidsonderhandeling of zich er althans minder van bewust (willen) zijn. Daarnaast heeft ook ervaring met vakbondswerk en contact met vakbondsvertegenwoordigers een positief effect op vakbondsattitudes. Interessant is dat vrouwen en jongeren – waarvan verwacht wordt dat ze negatiever tegenover vakbonden zouden staan omwille van hun werkcontext – positiever staan tegenover de vakbonden. Dit bevestigt dan weer de eigenbelangthese. Meer algemeen is het opvallend dat sociaal-structurele kenmerken en vakbondslidmaatschap belangrijke determinanten van de houding tegenover vakbonden blijven, zelfs nadat relevante ideologische waarden in overweging worden genomen. Dit impliceert dat de kwetsbare posities – onafhankelijk van hun ideologische affiliatie – toch nog steeds vinden dat de vakbond een belangrijke rol te spelen heeft als behartiger van de belangen van de werkmensen in hun relatie tot staat en kapitaal.

Ook de invloed van ideologische disposities mag niet onderschat worden. Achter de attitude tegenover vakbonden schuilt immers een traditionele links-rechts tegenstelling. Ideologische identificatie met links of rechts structureert hoe mensen de vakbonden evalueren. Diegenen die prioriteit geven aan gelijkheid, herverdeling en sociale bescherming door de overheid staan heel wat positiever tegenover de vakbonden dan diegenen voor wie economische vrijheid, minder tussenkomst

van de overheid in het economische leven en individuele verantwoordelijkheid primeert. Een nieuw inzicht is dat ook iemands visie op herverdelende rechtvaardigheid, werkloosheid en arbeidsethos er toe doet. Diegenen die geen restrictieve aanpak van de werkloosheid bepleiten alsook een meer structurele analyse maken van de huidige werkloosheidproblematiek staan positiever tegenover de vakbonden. Hoe meer mensen vinden dat in de eerste plaats maatschappelijke structuren en niet het gedrag van werklozen zelf ervoor verantwoordelijk is dat mensen in de werkloosheid belanden, hoe groter de kans dat vakbonden worden aangeduid als relevante politieke actoren die het beleid met betrekking tot werkgelegenheid kunnen beïnvloeden. Het omgekeerde kan ook gelden, namelijk dat mensen die luiheid en werkonwilligheid aan de zijde van werklozen zien als voornaamste oorzaak van werkloosheid net de vakbonden beschouwen als een institutie die deze zogenaamde afhankelijkheidscultuur al te gemakkelijk in stand houdt – wat hun meer negatieve evaluatie van vakbonden kan verklaren.

Referenties

- Bernaciak, M., Gumbrell-McCormick, R., & Hyman, R. (2014). *European trade unionism: from crisis to renewal?* (Report No. 133). ETUI.
- Checchi, D., Visser, J., & Van De Werfhorst, H. G. (2010). Inequality and union membership: The influence of relative earnings and inequality attitudes. *British Journal of Industrial Relations*, 48(1), 84-108.
- Debono, M. (2019). Attitudes towards trade unions in Malta. *Economic and Industrial Democracy*, 40(4), 997-1017.
- Frangi, L., Koos, S., & Hadziabdic, S. (2017). In unions we trust! Analysing confidence in unions across Europe. *British Journal of Industrial Relations*, 55(4), 831-858.
- Hasenfeld, Y., & Rafferty, J. A. (1989). The determinants of public attitudes toward the welfare state. *Social Forces*, 67(4), 1027-1048.
- Hyman, R. (2002). The future of unions. *Just Labour*, 1(1), 7-15.

- Johnston, A., Kornelakis, A., & d'Acri, C. R. (2012). Swords of justice in an age of retrenchment? The role of trade unions in welfare provision. *Transfer: European review of labour and research*, 18(2), 213-224.
- Lepianka, D., Van Oorschot, W., & Gelissen, J. (2009). Popular explanations of poverty: A critical discussion of empirical research. *Journal of Social Policy*, 38(3), 421-438.
- Mascini, P., Achterberg, P., & Houtman, D. (2013). Neoliberalism and work-related risks: individual or collective responsabilization? *Journal of Risk Research*, 16(10), 1209-1224.
- Swyngedouw, M., Abts, K., & Meuleman, B. (2016). *Houdingen tegenover vakbonden en stakingsrecht in 2014. Analyse op basis van de postelektorale verkiezingsonderzoek 2014*. CeSO/ISPO.
- Touraine, A., Wieviorka, M., & Dubet, F. (1987). *The workers' movement*. Cambridge University Press.
- Turner, T., & D'Art, D. (2012). Public perceptions of trade unions in countries of the European Union: A causal analysis. *Labor Studies Journal*, 37(1), 33-55.
- Van Oorschot, W., & Halman, L. (2000). Blame or fate, individual or social? An international comparison of popular explanations of poverty. *European societies*, 2(1), 1-28.
- Zienkowski, J., & De Cleen, B. (2021). The polyphonic critique of trade unions: unpacking the logics of union critical discourse. *Critical Discourse Studies*, 18(5), 519-537.